

**WSZYSTKO,
CO TRZEBA WIEDZIEĆ!**

- czym jest wiedza?
- czym różni się od przekonania?
- jaki jest związek wiedzy z prawdą?

Jennifer Nagel

WIEDZA

Tłumaczenie Ewa Odoj

ORIGINAL ENGLISH
LANGUAGE EDITION BY
OXFORD
UNIVERSITY PRESS

**> KRÓTKIE
WPROWADZENIE**

WIEDZA

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Jennifer Nagel

WIEDZA

Tłumaczenie Ewa Odoj

ORIGINAL ENGLISH
LANGUAGE EDITION BY
OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

Łódź 2025

Tytuł oryginału: *Knowledge: A Very Short Introduction*

Rada Naukowa serii *Krótkie Wprowadzenie*

*Jerzy Gajdka, Ewa Gajewska, Krystyna Kujawińska Courtney
Aneta Pawłowska, Piotr Stalmaszczyk*

Redaktorzy inicjujący serii *Krótkie Wprowadzenie*

Urszula Dzieciatkowska, Agnieszka Kałowska-Majchrowicz, Monika Borowczyk

Tłumaczenie

Ewa Odoj

Opracowanie redakcyjne

Anna Minkina

Skład i łamanie

Munda – Maciej Torz

Korekta techniczna

Elżbieta Pich

Projekt okładki

Monika Rawska

Knowledge: A Very Short Introduction was originally published in English in 2014. This translation is published by arrangement with Oxford University Press
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego is responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon

© Jennifer Nagel 2014

The moral rights of the author have been asserted

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

© Copyright for Polish translation by Ewa Odoj, Łódź 2025

<https://doi.org/10.18778/8331-721-2>

Publikacja sfinansowana ze środków Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11295.23.0.M

Ark. wyd. 6,8; ark. druk. 10,0

ISBN Oxford University Press 978-0-19-966126-8

ISBN 978-83-8331-720-5

e-ISBN 978-83-8331-721-2

Spis treści

Czym jest wiedza? Wstęp do wydania polskiego	7
Podziękowania	9
Spis ilustracji	11
1. Wprowadzenie	13
2. Sceptycyzm	25
3. Racjonalizm i empiryzm	45
4. Analiza wiedzy	61
5. Internalizm i eksternalizm	77
6. Zeznanie innych osób	91
7. Zmieniające się standardy?	107
8. Wiedza na temat wiedzy	123
Bibliografia	139
Literatura polecana	149
Literatura polecana w języku polskim	155
Indeks	157

Czym jest wiedza?

Wstęp do wydania polskiego

Ilość wiedzy posiadanej dziś przez ludzkość jest niepojęta. Opracowaliśmy abstrakcyjne teorie fizycznej struktury świata i wykorzystujemy nasze intelektualne zdobycze do podboju kosmosu. Co więcej, coraz lepiej rozumiemy mechanizmy poznawcze, dzięki którym budujemy to imponujące imperium wiedzy, a nawet imitujemy je, rozwijając sztuczną inteligencję. Wiedza staje się najcenniejszym towarem. Pozwala nie tylko zaspokajać nienasyconą ciekawość, ale również zdobywać fortuny, realizować marzenia, czynić wiele dobra... i zła. Wiedza jest dziś potęgą.

Równocześnie jesteśmy zagubieni w oceanie otaczających nas treści. Rewolucja cyfrowa na dobre odmieniła nasze życie. Cały świat zdaje się być dosłownie na wyciągnięcie ręki – w smartfonie, w naszej własnej kieszeni. Każda informacja jest możliwa do zdobycia w ciągu kilku chwil i za pomocą kilku kliknięć. Jednak która z nich jest wartościowa? Jak poznać, które treści są cennym złotem wiedzy, a które tombakiem? Czym jest ta najcenniejsza dziś waluta?

Pytania epistemologii, czyli filozoficznej teorii poznania i wiedzy, chyba nigdy nie były tak bliskie codzienności i pragmatyce życia jak dziś. Sprawne surfowanie po nieskończonych wodach wiedzy i jej pozorach wymaga zadania sobie najbardziej fundamentalnych pytań o jej naturę. Jakie warunki trzeba spełnić, by móc powiedzieć o kimś, że jest w posiadaniu wiedzy? Skąd właściwie czerpać jej najcenniejsze okazy? A może nasze wyobrażenia o prawdziwej wiedzy to tylko ułudą? Może oszukujemy sami siebie, myśląc, że jesteśmy w stanie oddzielić przypadki wiedzy od ich pozorów?

Na czym oprzeć swoje przekonania, jeśli mają się one zbliżyć do ideału wiedzy? Nie sposób polegać wyłącznie na własnym doświadczeniu, kiedy budujemy nasz obraz świata i szukamy potrzebnych nam informacji. Jednak jaki charakter ma wiedza, którą zdobywamy dzięki zeznaniom innych? Czy poprzeczka, jaką trzeba przeskoczyć, by zdobyć wiedzę, zależy od praktycznych okoliczności, w jakich się znajdujemy, w tym naszych własnych potrzeb? Skąd właściwie czerpać wiedzę... o wiedzy?

W prezentowanym tomie *Wiedza* z serii Krótkie Wprowadzenie wybitna współczesna epistemolożka Jennifer Nagel stara się przybliżyć Czytelnikom meandry filozoficznej teorii poznania i wiedzy. Wprowadza odbiorców w myśl wielkich klasyków epistemologii świata Zachodu, takich jak Kartezjusz i Locke, ale równocześnie wspomina o tradycji myślenia o wiedzy i poznaniu w filozofii Wschodu. Doniosłe zagadnienia z zakresu historii filozofii, takie jak problem sceptycyzmu czy źródeł poznania, od zawsze obecne na kartach traktatów epistemologicznych, połączone są tu z wprowadzeniem w spory inicjujące bogatą tradycję dwudziestowiecznej epistemologii analitycznej (problem warunków wiedzy, dyskusje między internalizmem a eksternalizmem). Równocześnie Nagel zapoznaje Czytelników z wybranymi tematami poruszonymi przez epistemologów w ostatnich latach (związek wiedzy z praktycznymi okolicznościami, w których znajduje się podmiot, epistemologia wiedzy pochodzącej z zeznań innych), a nawet wskazuje obszary, w których gałąź filozofii, jaką jest epistemologia, może wejść w dialog z dorobkiem nauk empirycznych. Nie sposób nie wspomnieć przy tym o zdolnościach dydaktycznych Nagel. Z niebywałą lekkością prezentuje Czytelnikom trudne treści w wyjątkowo przystępny sposób.

Takiej pozycji brakowało w literaturze polskojęzycznej – książki, która w zwięzły i ciekawy sposób wprowadzałaby w świat epistemologii Czytelników po raz pierwszy stykających się z tą dziedziną namysłu. Spotkanie z fascynującymi dociekaniami epistemologii warto rozpocząć od *Wiedzy* Nagel.

Ewa Odoj

Podziękowania

Dziękuję za pomocne komentarze i rozmowy Elenie Derksen, Emmie Ma, Alexowi Tenenbaumowi, Sergio Tenenbaumowi i Timowi Williamsonowi. Jestem także wdzięczna za wsparcie Kanadyjskiej Radzie ds. Badań w Dziedzinie Nauk Społecznych i Humanistycznych (Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, SSHRC).

Spis ilustracji

1. Wszystko, co jest znane, musi być powiązane z jakimś poznającym Shutterstock	16
2. Co wiesz? Charles Barsotti, <i>The New Yorker</i> Collection/The Cartoon Bank	26
3. Obraz relacji pomiędzy nami a światem według Paracelsusa	46
4. René Descartes (1596–1650) Shutterstock	49
5. John Locke (1632–1704) Biblioteka Kongresu, LC-USZ62-59655	55
6. Zatrzymany zegar Copyright Peter Kurdulija	62
7. Cierpienia poprzednich pokoleń Roz Chast, <i>The New Yorker</i> Collection/The Cartoon Bank	104
8. Mężczyzna stojący z jednym ze słynnych na całym świecie pomalowanych osłów z ogrodu zoologicznego Marah w Gazie, grudzień 2009 r. Anastasia Taylor-Lind/VII	110
9. Hermanna iluzja siatki	135
10. Czy robimy postępy? Charles Barsotti, <i>The New Yorker</i> Collection/The Cartoon Bank	137

Rozdział 1

Wprowadzenie

Poszukiwanie wiedzy

Zdobywanie wiedzy nigdy nie było łatwiejsze. Odpowiedzi na trudne pytania można uzyskać za pomocą kilku kliknięć klawiszy. Nasze indywidualne zdolności do zapamiętywania, percepcji i rozumowania mogą być zweryfikowane przez odległych przyjaciół i ekspertów, przy minimalnym wysiłku. Poprzednie pokolenia byłyby zachwycone liczbą książek, do jakich mamy dostęp.

Jednak nowe możliwości nie zawsze chronią nas przed starymi problemami – jeśli wiedza jest łatwa do zdobycia, to tak samo jest ze zwykłą opinią, a dostrzeżenie różnicy między nimi może być trudne. Strona internetowa, która wygląda na godną zaufania, może być stronicza, światowej sławy autorytety mogą podążać za wprowadzającymi w błąd świadectwami (ang. *evidence*), a iluzje – zniekształcać to, co sami widzimy lub pamiętamy. To, co początkowo wydawało się wiedzą, może okazać się czymś mniej wartościowym. Rozważając te trudności, możemy zacząć zastanawiać się, czym właściwie jest prawdziwa wiedza. Jaka jest różnica między samym myśleniem, że coś jest prawdą, a faktyczną wiedzą, że tak jest? Czy w ogóle jesteśmy w stanie cokolwiek wiedzieć?

Pytania te sięgają starożytności, a gałąź filozofii zajmująca się udzielaniem na nie odpowiedzi – epistemologia – jest aktywnie rozwijana od tysięcy lat. Niektóre z kluczowych

pytań pozostały niezmiennie przez cały ten czas: jak wiedza ma się do prawdy? Czy zmysły, takie jak wzrok i słuch, dostarczają nam wiedzy w taki sam sposób, jak abstrakcyjne rozumowania? Czy trzeba być w stanie uzasadnić twierdzenie, aby można było uznać je za wiedzę? Inne pytania pojawiły się niedawno, w świetle nowych odkryć dotyczących ludzkości, języka i umysłu. Czy dostrzeganie kontrastu pomiędzy wiedzą a czymś, co jest tylko opinią, jest uniwersalne dla wszystkich kultur? Czy w codziennym użyciu słowo „wiedzieć” zawsze oznacza to samo, czy też odnosi się do czegoś poważniejszego w sądzie, a do czegoś mniej ważnego w swobodnej rozmowie na przystanku autobusowym? Jakie naturalne, instynktowne odczucia mamy na temat tego, co wiedzą inni, i co odczucia te mówią nam na temat wiedzy?

Na przestrzeni wieków filozofowie zajmujący się badaniem zagadnienia wiedzy odkryli kilka dziwnych zagadek i paradoksów. Opracowali również innowacyjne rozwiązania tych problemów. W niniejszej książce, po przyjrzeniu się głównym historycznym osiągnięciom epistemologii, przejdziemy do omówienia najważniejszych współczesnych dyskusji. Rozpoczniemy naszą podróż od zapoznania się z takimi cechami wiedzy, które łatwo wzbudzają filozoficzną ciekawość.

Wiedza i ten, kto wie

Wiedza jest czasami przedstawiana jako swobodnie krążące, bezosobowe zasoby. Mówi się, że jest przechowywana w bazach danych i bibliotekach oraz wymieniana za pośrednictwem „gospodarki opartej na wiedzy”, jak czasami nazywa się handel wykorzystujący informacje. Podobnie jak wiele innych zasobów wiedza może być pozyskiwana, wykorzystywana do różnych celów i tracona – czasami dużym kosztem. Ma jednak z nami dużo bliższy związek niż zasoby takie jak woda czy złoto. Złoto istniałoby nadal, nawet gdyby wszelkie odczuwające istoty wyginęły w wyniku katastrofy. Dalsze istnienie wiedzy zależy natomiast od istnienia kogoś, kto wie.

Istnieje pokusa, by utożsamić wiedzę z faktami, jednak nie każdy fakt jest przedmiotem wiedzy. Wyobraź sobie, że potrząsasz zapieczętowanym kartonowym pudełkiem, zawierającym pojedynczą monetę. Kiedy je odkładasz, moneta wewnątrz pudełka łąduje albo orłem, albo reszką do góry – jest to fakt. Jednak dopóki nikt nie zajrzy do środka, fakt ten pozostaje nieznanym – nie znajduje się jeszcze w sferze wiedzy. Jeśli napiszesz zdanie „Wypadł orzeł” na jednej kartce papieru, i „Wypadła reszka” na drugiej, to zapiszesz fakt na jednej z kartek, ale nadal nie zdobędziesz wiedzy o wyniku rzutu monetą. Wiedza wymaga pewnego rodzaju dostępu do faktu ze strony jakiegoś żyjącego podmiotu. Bez umysłu wszystko to, co jest przechowywane w bibliotekach i bazach danych, nie będzie wiedzą, a jedynie znakami atramentu i śladami elektronicznymi. W każdym przypadku wiedzy dostęp ten może, choć nie musi, być związany wyłącznie z określoną osobą – ten sam fakt może być znany jednej osobie, a innym nie. Wiedza potoczna może być podzielana przez wiele osób, ale nie ma wiedzy, która „wisiałaby” niepowiązana z żadnym podmiotem. W przeciwieństwie do wody czy złota wiedza zawsze należy do kogoś.

Ściśle rzecz biorąc, powinniśmy powiedzieć, że wiedza zawsze należy do jakiejś jednostki lub grupy – wiedza grupy może wykraczać poza wiedzę poszczególnych członków. Zdarzają się sytuacje, w których uznaje się, że grupa zna jakiś fakt właśnie dlatego, że jest on znany każdemu jej członkowi (np. „Orkiestra wie, że koncert zaczyna się o 20:00”). Jednak możemy również powiedzieć, że orkiestra wie, jak zagrać całą IX Symfonię Beethovena, nawet jeśli poszczególni jej członkowie znają tylko swoje partie. Możemy też powiedzieć, że bandycki naród wie, jak wystrzelić pocisk nuklearny, nawet jeśli żadna pojedyncza osoba z tego narodu nie wie nawet połowy tego, co jest potrzebne do przeprowadzenia wystrzału. Grupy mogą łączyć wiedzę swoich członków w niezwykle produktywny (lub destrukcyjny) sposób.

Czy istnieje wiedza wykraczająca poza wiedzę jednostek i grup społecznych? Co powinniśmy sądzić o wiedzy posiadanej przez zwierzęta? Albo przez Boga, jeśli On istnieje? Pytania te

mogą wciągnąć nas w trudne debaty biologiczne i teologiczne. Z tego powodu większość epistemologów zaczyna od prostszego przypadku wiedzy pojedynczego człowieka – takiego jak Ty. Ten rodzaj wiedzy będzie głównym tematem niniejszej książki. Wiedza, w przyjętym tu sensie, jest relacją między osobą a faktem. Opisanie jej pozostaje wyzwaniem, nawet jeśli ograniczymy naszą uwagę do jednej osoby, posiadającej wiedzę, i jednego faktu, będącego przedmiotem wiedzy. Co według Ciebie znaczy wiedzieć coś, a nie tylko być o tym przekonanym (ang. *merely believe*)?

1. Wszystko, co jest znane, musi być powiązane z jakimś poznającym

Dostrzeżenie różnicy

Gdy tylko zadamy sobie pytanie o różnicę między wiedzą o czymś a byciem tylko o tym przekonanym, możemy zastanawiać się, skąd czerpiemy pewność, że naprawdę taka różnica istnieje. Rozważmy pogląd, zgodnie z którym nie ma prawdziwej różnicy między wiedzą a opinią. Co, jeśli „wiedza” nie jest niczym więcej niż tylko etykietą, którą stosujemy względem poglądów elity? W naszej kulturze mogą to być badania naukowe laureata Nagrody Nobla lub przemyslenia dyrektora generalnego na temat jego branży; w innych czasach i w innych miejscach – nauczanie najwyższego kapłana lub starszyny plemiennej. We wszystkich kulturach myśli słabszych są lekceważone i traktowane jak przesady i błędne przekonania. Zgodnie z tym stanowiskiem – nazwijmy je Teorią Cyniczną – to, czy czyjeś przekonanie jest uznawane za wiedzę, czy tylko za opinię, zależy od statusu tej osoby jako lidera lub nieudacznika, a nie od czegokolwiek w samym tym poglądzie lub związku tego poglądu z rzeczywistością.

Myślenie o wiedzy jako wyznaczniku statusu społecznego nie jest całkowicie niedorzeczne. „Wiedza” jest z pewnością atrakcyjną etykietą. Określenie jakiegoś sposobu myślenia jako wiedzy oznacza uplasowanie go ponad wieloma innymi sposobami myślenia. Jest również prawdopodobne, że istnieją silne obustronne zależności między wiedzą a władzą – zazwyczaj władza zapewnia korzyści, które mogą pomóc komuś w zdobyciu wiedzy, a wiedza może często pomóc w zdobyciu władzy. Może być nawet tak, że nasze osądy (ang. *judgement*) na temat posiadania przez kogoś wiedzy są często stronnicze (ang. *biased*) ze względu na pozycję społeczną tych, których oceniamy. Teoria Cyniczna mówi jednak coś więcej niż tylko to, że władza i wiedza często idą w parze lub są powszechnie uważane za powiązane ze sobą – mówi, że przypisywanie wiedzy nie jest niczym więcej niż postrzeganiem siły.

Jako teoria opisująca sposób, w jaki faktycznie używamy terminu „wiedza”, Teoria Cyniczna nie uwzględnia pewnych

istotnych faktów. Nie docenia naszej zdolności do opierania się ideom osób wpływowych. Nawet opinie laureatów Nagrody Nobla mogą być podawane w wątpliwość i kwestionowane. Mówiąc ogólniej, nawet jeśli jesteśmy skłonni postrzegać pewne osoby jako posiadające wiedzę, to nadal dostrzegamy różnicę między wiedzą a tylko jej pozorem. Wszyscy znamy przypadki, w których eksperci, powszechnie uważani za posiadających wiedzę, okazali się nie mieć racji. Teoria Cyniczna pomija również coś godnego uwagi odnośnie do sposobu, w jaki mówimy o wiedzy w życiu codziennym. Czasownik „wiedzieć” nie jest stosowany wyłącznie względem najlepszych ekspertów i liderów. Jest to jeden z dziesięciu najczęściej używanych czasowników w języku angielskim. Jest podstawowym czasownikiem opisującym to, co dzieje się w wyniku zwykłych aktów widzenia, słyszenia i zapamiętywania – wiesz, co jadłeś wczoraj na kolację, kto wygrał ostatnie wybory prezydenckie w USA i czy masz teraz na sobie buty.

Angielski nie jest pod tym względem wyjątkowy. W szerokiej gamie języków – w rosyjskim, mandaryńskim, walijskim, hiszpańskim – słowo oznaczające „wiedzieć” jest jednym z najczęściej używanych czasowników. Angielski ma jednak jedną mylącą cechę, którą dzieli z wieloma innymi językami – czasownik *to know* jest powszechnie używany w dwóch różnych znaczeniach. W pierwszym może przyjmować formę albo dopełnienia zdaniowego (ang. *propositional complement*), albo zdania podrzędnego „że” (ang. *‘that’-clause*) (jak w „On wie, że jego samochód został skradziony”), albo wbudowanego pytania (jak w „Ona wie, kto ukradł samochód” lub „Ona wie, kiedy doszło do kradzieży”). W drugim znaczeniu przyjmuje funkcję dopełnienia bliższego (ang. *direct object*) („On zna [ang. *know*] Baracka Obamę”, „Ona zna [ang. *know*] Londyn”). W wielu innych językach używa się różnych słów na oznaczenie tych dwóch znaczeń (np. w języku francuskim *savoir* i *connaître*)¹.

---

¹ Podobnie w języku polskim posługujemy się w tych kontekstach dwoma różnymi czasownikami: „wiedzieć” i „znać” [wszystkie przypisy dolne pochodzą od tłumaczki].

W dalszych rozważaniach skupimy się na pierwszym znaczeniu słowa „wiedzieć”, czyli na tym rodzaju wiedzy, który łączy daną osobę z faktem.

To znaczenie słowa „wiedzieć” ma interesującą cechę – istnieje na jego określenie słowo we wszystkich językach na świecie, których jest ponad 6000 (to samo dotyczy czasownika „myśleć”). Cecha ta jest zaskakująco rzadka. Wykształcona osoba posługuje się słownictwem składającym się z około 20 000 słów, ale uważa się, że mniej niż 100 z nich ma dokładne tłumaczenia w każdym innym języku. Popularne słowa, co do których można by się spodziewać, że będą występowały we wszystkich językach (takie jak „jeść” i „pić”) nie zawsze mają swoje odpowiedniki (niektóre języki aborygeńskie w Australii i Papui-Nowej Gwinei posługują się jednym słowem, oznaczającym „spożywać”). W innych przypadkach w części języków dokonuje się bardziej subtelnych rozróżnień. W wielu językach brakuje jednego słowa odpowiadającego angielskiemu czasownikowi *to go*, ponieważ używane są w nich różne czasowniki na oznaczenie ruchów samego podmiotu, takich jak chodzenie, i na oznaczenie ruchów pojazdów². Czasami granice są po prostu wytyczone w różnych miejscach. Podczas gdy w angielskim powszechnie występują zaimki „he” i „she”, wymuszające wybór płci, inne języki mają takie zaimki trzeciej osoby, za pomocą których rozróżnia się osoby obecne i nieobecne, ale nie dokonuje się rozróżnienia między mężczyznami i kobietami. Języki ludzkie charakteryzują się niezwykle różnorodnością. Jednak pomimo tej różnorodności, kilka terminów pojawia się w nich wszystkich. Dzieje się tak być może dlatego, że ich znaczenie jest kluczowe dla funkcjonowania języka lub dlatego, że wyrażają one jakiś istotny aspekt ludzkiego doświadczenia. Te uniwersalne słowa to: „ponieważ”, „jeśli”, „dobry”, „zły”, „żyć”, „umrzeć”... i „wiedzieć” (ramka 1).

---

² Język polski jest przykładem takiego języka.